

TUSSEN PODIUMKUNSTEN, IMMATERIEEL
EN ROEREND ERFGOED

WAARDEREN DOE JE NIET ALLEEN

In de Brusselpoort te Mechelen worden bijna drieduizend theaterpoppen uit de Mechelse figurentheatergeschiedenis bewaard. De rode draad van deze collectie is gesponnen door drie generaties van de Mechelse familie Contryn en de gezelschappen waaraan zij verbonden waren of nog zijn.

Eline De Lepeleire en Anne-Cathérine Olbrechts

De familie Contryn is sinds de jaren 1940 actief in het figurentheater, in en met gezelschappen als Het Spelleke van Ulenspiegel, Hopla, het Mechels Stadspoppentheater en Beeldsmederij DE MAAN. Die lange geschiedenis vertaalt zich in een rijke en diverse collectie. Een deel daarvan wordt geregeld op verschillende manieren en momenten ingezet: als onderzoeks- of didactisch materiaal, als inspiratiebron of als deel van de producties van Beeldsmederij DE MAAN. Ook worden ze sporadisch tentoongesteld in (internationale) exposities. Momenteel is deze collectie onder de hoede van CEMPER.¹ Dat beheert om historische redenen deze grote figurentheatercollectie, maar heeft als dienstverlenende organisatie de opdracht noch de middelen om de collectie te bewaren en te ontsluiten. Gevolg: de collectie wordt beter herbestemd naar (een) nieuwe beheerder(s) die het potentieel van het geheel of delen van het geheel optimaal kan of kunnen benutten. Vragen die daaruit voortvloeien: hoe bepaal je de waarde van deze omvangrijke collectie? Welke historische of artistieke waarde hebben deze poppen? Wat betekenen ze vandaag voor het publiek? Welke delen van de collectie kunnen ook in de toekomst nog gebruikt worden voor vormingen, tentoonstellin-

gen of nieuwe voorstellingen? In 2017 startte Het Firmament met Museum Hof van Busleyden en Beeldsmederij DE MAAN de zoektocht naar het antwoord op deze vragen.²

Het uitgangspunt daarvan was dat figurentheater gelaagd is. Het bevindt zich op het snijvlak tussen podiumkunsten, immaterieel en roerend erfgoed en het wordt waardevol bevonden door verschillende types gemeenschappen. Het was daarom van groot belang dat bij het waarderen deze uiteenlopende invullingen en benaderingen een stem kregen. Daarom lag al van bij de subsidieaanvraag van dit project de focus op een participatieve aanpak.

GEMEENSCHAPPEN IN KAART BRENGEN

Om te bepalen wie er bij dit waarderingstraject betrokken moest worden, bracht Het Firmament, trekker van het project, eerst alle belanghebbenden in kaart. Daarbij maakte men gebruik van de richtlijnen uit het *Stappenplan voor waarderen, selecteren en herbestemmen van roerend religieus erfgoed*.³ Vanuit deze 'stakeholdermapping' iden-

Paul Contryn groeide op met figurentheater en is als acteur, poppenmaker en scenograaf verbonden aan het theatergezelschap DE MAAN.
© Sophie Nuytten

»

tificeerde Het Firmament twee cultureel-erfgoedgemeenschappen: de figurentheatergemeenschap en een gemeenschap erfgoedwerkers. Tot de figurentheatergemeenschap behoren zowel Mechelse als landelijke stakeholders, gaande van families (de Contryns), over organisaties (DE MAAN, sociaal-artistische organisaties die rond figurentheater werken ...) tot individuen (theaterliefhebbers, figurentheatermakers en onderzoekers, docenten die figurentheater onderwijzen ...). Ook de gemeenschap van erfgoedwerkers werd breed benaderd, met stakeholders in de overheid, maar ook met landelijke erfgoedmedewerkers die expertise hebben in figurentheater en lokale (Mechelse) erfgoedmedewerkers die misschien in mindere mate kennis hebben van figurentheater, maar wel expertise hebben in de lokale erfgoedgemeenschap en de vele Mechelse erfgoedcollecties.

PARTICIPATIELADDER

Niet alle stakeholders konden (en moesten) op dezelfde intensieve manier betrokken worden bij het waarderingstraject. Volgens de participatieladder zijn er verschillende gradaties in participatie.⁴

Het Firmament nam dit als uitgangspunt om te bepalen welke stakeholders in welke mate moesten betrokken worden. Men kwam uit bij drie groepen: het publiek, een klankbordgroep en een kernteam.

KERNTTEAM

Volgens de *Basisnormen voor een kwaliteitsvol waarderingstraject* bestaat het kernteam uit meer dan een persoon en moeten de (kunst)historische, de sociaal-maatschappelijke en de gebruikswaarden erin vertegenwoordigd worden.⁵ Als (toenmalige) medewerker bij Het Firmament vertegenwoordigde Eline De Lepeleire de (kunst)historische waarden. Zij vervulde daarnaast ook de rol van trajectbegeleider. Paul Contryn, scenograaf en poppenmaker bij DE MAAN, was tegelijk spreekbuis voor de gebruikswaarde (podiumkunsten) en sociaal-maatschappelijke waarden (immaterieel erfgoed). Elke Verhoeven en Marijke Wienen, van het Museum Hof van Busleyden, verte-

genwoordigden de (kunst)historische waarden voor de stad Mechelen en de sociaal-maatschappelijke waarden. Dit kernteam ontwikkelde de toe te passen waarderingmethodiek, deed suggesties voor de samenstelling van de reeksen binnen de (deel)collecties en waakte erover dat de waardering op een consequente en transparante wijze verliep. Verder vulden de leden van het kernteam de informatie aan die door Eline werd samengebracht als voorbereiding op de waarderingssessies. Zij maakten ook deel uit van de klankbordgroep, waarin adviezen werden geformuleerd over mogelijke herbestemmingen van de collectie. Het kernteam baseerde zich op deze adviezen voor de definitieve suggesties.

KLANKBORD- EN FOCUSGROEP PUBLIEK

De klankbordgroep werd samengesteld uit vertegenwoordigers van de voornaamste stakeholders.⁶ De leden werden vooraf uitgebreid geïnformeerd over het opzet en de methodiek van het waarderingstraject. Vervolgens werd in vijf bijeenkomsten de waardering van de geselecteerde reeksen in groep uitgevoerd. Er werden adviezen geformuleerd voor het kernteam, dat de uiteindelijke beslissingen nam. In de zoektocht naar een goede manier om alle beschikbare informatie (zowel de voorbereiding als de resultaten van de waarderingssessies) te delen met de klankbordgroep, werd een projectwebsite⁷ gemaakt.

Naast de klankbordgroep was er ook de focusgroep. In de loop van het project werd door het kernteam beslist om ook de stakeholders uit de erfgoed-, figurentheater-, sociaal-artistische of educatieve sector te betrekken, die weliswaar een link hadden met de collectie, maar er emotioneel niet of nauwelijks belang aan hechtten. Voor hen werd een eenmalige bijeenkomst georganiseerd waarbij ze uitgenodigd werden om na te denken over mogelijke herbestemmingspistes. De resultaten van deze focusgroep werden meegenomen in de finale bestemmingsadviezen, zoals geformuleerd door het kernteam.

Het publiek werd tijdens de expo *Acht Hoogvliegers. Mechelse theaterpoppen*

Het is duidelijk geworden dat de participatieve aanpak loont, aangezien het draagvlak voor de uiteindelijke beslissingen groter werd naarmate meer belanghebbenden betrokken werden.

naar waarde geschat ingelicht over het opzet, de uitvoering en de resultaten van het waarderingstraject.⁸ De expo liep van 24 augustus tot 1 oktober 2018 in Museum Hof van Busleyden. Er werd een tentoonstellingsbrochure verdeeld met uitleg over het project en over de manier waarop de verschillende leden van de klankbordgroep deelnamen aan het waarderingproces. Elk lid stelde zijn of haar favoriete figuur voor en de bezoekers van de expo kregen de kans om hieruit de publieksfavoriet te kiezen. Het publiek werd ook in een open vraag uitgenodigd om herinneringen te delen over het Mechelse figurentheaterverleden. De resultaten van deze participatieve expo werden eveneens door het kernteam meegenomen in hun bestemmingsadviezen.

Tot slot werd er bij de cultureel-erfgoedgemeenschappen een draagvlak gecreëerd door hen te informeren over dit traject en het belang ervan.

OBSTAKELS

Verwacht werd dat er conflicten zouden ontstaan bij het waarderen van dit erfgoed. Het is bijzonder erfgoed, dat zowel immaterieel als roerend is én dat deel uitmaakt van de podiumkunsten. Conflicten dus, tussen enerzijds de gemeenschap van het figurentheater, die de poppen in de eerste plaats

© Paul Contryn

wil (blijven) gebruiken en de traditie van het poppenspel levend wil houden, en anderzijds de erfgoedwerkers die het erfgoed net willen bewaren en behouden in zijn materialiteit. Dergelijke conflicten bleven uit, net omdat bij het participatief waarderen alle mogelijke standpunten en het ontwikkelpotentieel gelijkwaardig en gelijktijdig in kaart werden gebracht. Er ontstond haast vanzelf een evenwicht tussen de standpunten van beide gemeenschappen.

Een ander mogelijk risico was een (te) grote emotionele betrokkenheid bij de stakeholders die deelnamen aan de waardering. We denken daarbij vooral aan Paul Contryn, die het figurentheater in al zijn waarden en betekenissen vertegenwoordigt. Hij is niet alleen opgegroeid met figurentheater, maar is ook werkzaam als acteur, poppenmaker en scenograaf bij het theatergezelschap DE MAAN. Toch waren er zelden meningsverschillen, en de emotionele betrokkenheid werd in evenwicht gehouden door externe experts. Al snel werd, door goed naar elkaars argumenten te luisteren, een consensus bereikt.⁹

Zoals eerder vermeld, is het sowieso onmogelijk om alle belanghebbenden rechtstreeks bij de waardering te betrekken. Met een klankbordgroep van acht personen was het al een hele onderneming om data te vinden die voor iedereen pasten. En zelfs dan bestaat nog steeds het risico dat iemand door onvoorziene omstandigheden niet kan deelnemen aan de waarderingssessie zelf. Kan dit verholpen worden door een reservepersoon te voorzien voor elke vertegenwoordiger van een waardencluster/erfgoedgemeenschap? Eigenlijk niet, omdat dan het gevaar bestaat dat de waardering zelf aan consistentie verliest. Bovendien zouden die reservepersonen het traject dan ook van heel nabij moeten opvolgen. Waarderen via een *conference call* bleek ook niet werkzaam, omdat tijdens de waarderingssessies al eens poppen 'uit de kast' werden gehaald om zo gemakkelijker tot een consensus te komen. Het afstemmen van de agenda's is en blijft dan ook het struikelblok bij uitstrek dat bij waarderingstrajecten vaak roet in het eten gooit.

Concluderend kunnen we wel stellen dat het waarderen van de Mechelse figurentheatercollectie een pilootproject is geworden voor het participatief waarderen. Daarbij werd een werkbare methodiek ontwikkeld die bovendien kan toegepast worden op andere, te waarderen collecties. Het is duidelijk geworden dat de participatieve aanpak loont, aangezien het draagvlak voor de uiteindelijke beslissingen groter werd naarmate meer belanghebbenden betrokken werden. ■

Eline De Lepeleire werkt sinds kort bij het Letterenhuis Antwerpen als stafmedewerker archiefverwerking. In haar vorige job begeleidde ze als medewerker van expertisecentrum Het Firmament onder andere het waarderingstraject van de figurentheatercollectie.

Anne-Catherine Olbrechts is adviseur behoud en beheer bij FARO.

Bronnen en literatuur:

1. CEMPER vzw is het Centrum voor muziek- en podiumerfgoed in Vlaanderen en Brussel. De organisatie is de fusie van Het Firmament (tot 1 januari 2019 het expertisecentrum voor het cultureel erfgoed van de podiumkunsten) en Resonant, het voormalige expertisecentrum voor muzikaal erfgoed.
2. CEMPER en Beeldsmederij DE MAAN zijn eigenaar van delen van de figurentheatercollectie die in de Brusselpoort worden bewaard. Het Firmament ontving hiervoor een projectsubsidie van de Vlaamse overheid als 'Pilotproject voor het waarderen van cultureel erfgoed'.
3. Zie: www.stappenplanreligieuserfgoed.be/integrale-waardering/identificatie-geheel/identificatie-belanghebbenden-en-gebruik. Zie ook: www.faro.be/erfgoed-waarderen.
4. Deze is gebaseerd op de participatieladder van Sherry R. Arnstein (*A Ladder of Citizen Participation*, 1969, zie <https://lithgow-schmidt.dk/sherry-arnstein/ladder-of-citizen-participation.html>) en het participatiemodel dat Nina Simon hanteert in haar boek *The Participatory Museum* (2010).
5. U vindt de basisnormen terug op de toolbox www.erfgoedwaarderen.be op de pagina: https://faro.be/sites/default/files/bijlagen/e-documenten/waarderen_0.pdf.
6. Met Eline De Lepeleire (Het Firmament), Paul Contryn (DE MAAN), Elke Verhoeven en Marijke Wienen (Museum Hof van Busleyden), Willem Verheyden (oud-directeur DE MAAN en docent figurentheater), Fernand Verreth (oud-medewerker DE MAAN en huidig lid van de raad van bestuur van DE MAAN), Goedele De Veuster (lid van de raad van bestuur van DE MAAN, fervent bezoeker theatervoorstellingen), Luk De Bruyker (hedendaagse figurentheatermaker) en Linda Wullus (Conservator collectie Europese Volkskunde, Koninklijke Musea Kunst en Geschiedenis Brussel).
7. <https://figurentheaterwaarderen.wordpress.com>
8. Zie www.hetfirmament.be/article/168/expo-acht-hoogvliegers en de bezoekersgids: www.hetfirmament.be/files/bezoekersgids_achthoogvliegers.pdf
9. Het is bij een waardering zelfs niet nodig om een consensus te bereiken: het kernteam neemt de beslissing. Maar het is wel belangrijk dat meningsverschillen duidelijk worden opgenomen in het waarderingstraject.

